

РЕЦЕНЗІЇ. ВІДГУКИ

Людмила РОМАЩЕНКО

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ У ВІЛЬНЮСІ

Уже втретє на берегах Вілії (лит. Нярису) зібралися науковці з багатьох країн (Литва, Польща, Чехія, Німеччина, Великобританія, Україна) світу для участі в науковій конференції "Тотожність на межі культур", яку проводить кафедра полоністики Литовського едукологічного університету у Вільнюсі (її багаторічний очільник Ірена Масойт – ініціатор і натхненник цих зібрань).

З вітальним словом до присутніх звернулася проректор Литовського едукологічного університету Вілія Салене й побажала приемного перебування на литовській землі й успіхів у справі збереження малих культур в умовах глобалізації. Потім естафету підхопив декан філологічного факультету Гінтаутас Кундротас, розпочавши вступне слово польською (це основна мова конференції) й пізніше перейшовши на литовську. Вітали гостей і представники посольства Республіки Польщі у Вільнюсі, за фінансової підтримки якого відбувся цей форум. Пізніше до привітань приєднався ректор університету, академік Альгірдас Гайжутіс, що для мене особисто є зразком високої ерудиції, європейської толерантності й демократизму.

На пленарному засіданні заслухано доповіді "Регіональна полоністика стосовно проблем із багато- і міжкультурністю (методичний аспект)" З. Будревіч (Краків, Польща), "Культурне пограниччя в розмовах із Чеславом Мілошем" А. Шаверни-Диршки (Польща, Катовіце), у якій акцентувалося на витонченій дипломатії лауреата Нобелівської премії: польський письменник, він принципово називав столицю Литви "Вільнюс", по-литовськи, а не по-польськи – "Вільно", переконував у необхідності поляків жити у злагоді із сусідніми народами: литовцями, білорусами, українцями, чехами.

Доволі полемічною ("провокативною" в науковому сенсі) виявилася доповідь добре знаного в Україні Я. Лавського "Литва Міцкевича", котрий

стверджував актуальність досліджень на теми: "Литва Міцкевича", "Єврейщина Міцкевича", "Україна Міцкевича" (притім мені стала прикрою згадка, що до цього часу не зrealізовано на повну потужність програму "Золота підкова Черкащини", у ході якої мало бути увічнене й перебування в нашому краї польського поета-романтика – у Стеблеві, на Корсунщині).

Озвучені доповіді повністю відповідали тематиці конференції: у них акцентувалося на етнічно-культурних взаємозв'язках і порушувалися вельми дражливі ("провокативні") питання на зразок: "Як вивчати творчість Г. Сенкевича з його етноцентризмом в умовах полікультурності і глобалізації?" Та й знаковим є те, що місцем проведення конференції став саме Вільнюс (Вільно, Вільна), що здавна був багатонаціональним містом (згідно з представленими у "Вікіпедії" даними перепису 2001 року, 57,8% населення Вільнюса становили литовці, 18,7% – поляки, 14% -росіяни, 4% – білоруси та 0,5% євреїв; до того ж, історично складалося так, що литовці іноді складали його меншість: так, відповідно до даних перепису населення 1897 року, серед 154 632 жителів було 61 847 (40,0%) євреїв, 47 795 (30,9%) поляків, 30 767 (20,1%) росіян, 6 514 (4,2%) білорусів, 3 238 (2,1%) литовців та 4 717 (2,7%) -представників інших національностей, у тому числі й українців).

На конференції діяли секції: "Прояви тотожності в біографіях письменників і літературних творах", "Культурна спадщина і традиції в літературі пограниччя", "Мовні співвідношення на культурному пограниччі", "Міжкультурний діалог у процесі освіти і формування тотожності", – які охоплювали проблеми розвитку кроскультурних зв'язків від найдавніших часів до сьогодення.

Нам випало працювати в першій секції, де вельми зацікавлено сприймалися доповіді: "Вільно очима молодих варшавських позитивістів 1866-1876" А. Яницької (Белосток), – яка відразу викликала в мене згадку про польську письменницю епохи Позитивізму (переважно дитячої тематики, майстра "фантастично-природничої прози") Марію-Юлію Залеську, уродженку Черкащини (с. Медведівка Чигиринського району); "Як судно без керма..." Тотожність провінційного митця на прикладі долі Никодима Еразма Івановського" І. Федорович (Вільнюс), яка вразила долею знаного свого часу митця, котрий в умовах соціального поневолення сміливо підняв голос на захист бідних литвинів; "Сучасна польська поезія Віленщини. Литовський контекст" Г. Туркевич (Вільнюс) з акцентом на литовських мотивах сучасної польськомовної поезії, яка художньо освоює зміни (не завжди на краще) в різних сферах

життя народу (значну увагу приділено мотивам ностальгії в поезії митців, що опинилися за межами Литви).

У доповіді "Католицько-православна полемічна література в Вільно" Е. Яновської (Ольштин) окреслено головні періоди в розвитку полемічної літератури, що характеризувалися боротьбою між прихильниками і противниками унії, критикою католицизму і Папи Римського як Антихриста; озвучено імена відомих ще з вузівського курсу церковних, культурно-освітніх діячів: С. Зизанія, П. Скарги, І. Федоровича, М. Смотрицького (останній народився на Хмельниччині, жив і працював у Києві та Вільно, помер і похований у Дермані на Рівненщині, звідки родом У. Самчук).

З цікавістю була сприйнята доповідь (на жаль, єдина з України) "Українсько-польське коріння Костянтина Паустовського" Л. Ромащенко (Черкаси), супроводжувана презентацією і прослуховуванням пісні – гімну Клубу Паустовського при Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького (його незмінний очільник І. З. Тарасинська), автором слів якої став учень Геронимівської школи І. Стрига (нині студент нашого університету), а музики – В. Квасневський. Щирі слова (даремно, що учасники не знали української мови, але ж слов'янські філологи!) й задушевна мелодія розчулила присутніх настільки, що вони навіть підспівувати почали. А польський професор із Кракова Т. Будревич попросив автора цих нотаток передати респект творцям пісні і сказати, що в його особі вони мають палкого прихильника.

Ніби продовженням попереднього виступу стала доповідь "Щоденники" Ярослава Івашкевича: дискурс тотожності" А. Баранова (Вільнюс), адже доля Івашкевича тісно пов'язана з Україною: народився на Вінниччині, навчався в Київському університеті (1912-1918) майже одночасно з К. Паустовським, проживав у Єлисаветграді, Тимошівці Кам'янського району, у своїх родичів Шимановських, добре володів українською мовою. "В Україні я дозрів як письменник", – писав Я. Івашкевич в автобіографії. А в творі "Сади" (1974) згадує: "У Києві... вперше я слухав "Валькірію" Вагнера в Київському оперному театрі... восени 1912 року ми були на київському концерті Артура Рубінштейна... Таким чином, цей куточок української землі, цей таємничий сад прилучили мене до світу раніше від мене далекого – музики Вагнера".

У замітках, густо пересипаних враженнями дитинства, ранньої молодості, проведених в Україні, прекрасних і не зачеплених субстратом сучасності, з'являються образи тих, хто значною мірою вплинув на формування митця. Приміром, згадка про пані Лідію, вчительку французької мови в російській гімназії: "Вона, дорогі читачі, помітила в гущі ладану і квіти в моїх віршах. То вона дала мені "поштовх" до написання

першого хорошого російського вірша, і до першого хорошого польського, яким я дебютував у літературі".

Важливе місце у щоденниках Івашкевича займають роздуми про мистецтво як сакральне явище, хоча він доволі скромно оцінює власну творчість, ідентифікує себе як європеєць, звідси – делікатність і толерантність у національному сенсі й захоплення культурою пограниччя. Для нього "креси" – "спадкове майно", а Польща – "орендаторське майно": "Люблін, Москва, Київ, Париж, Женева, Рим – то є моє життя, я це все люблю, то є мій спадок, то є наш європейський спадок"; "Читаю якісь словники, якусь роботу про огієнське в XVIII ст., з музикою – і всюди я натикаюся на Креси і людей кресів. Що ми робитимемо надалі без цього впливу на нашу культуру? (...) Адже то є велетенський простір нашого життя, Кременчук і Словацький, і Джозеф Конрад, і Кароль Шимановський... Адже це все має не українське і не польське значення в кінцевому рахунку, а європейське"). В Івашкевича як громадянина Європи, цілком слушно резюмує А. Баранов, потрібно вчитися толерантності, що є архісучасною справою.

У мемуарах польського письменника, як зазначає дослідник, український шар є одним з найміцніших, концепт "Україна" виступає навіть понад текстом, актуалізує новочасні дискурси. Це слово-ключ серед інших у нотатках Івашкевича. Воно ототожнюється зі смаком сливки, запахом бузку, жасмину і настурції: "Вчора я мав "авторський вечір" у школі на Міцкевича. Засипано мене квітами. Велетенський сніп тюльпанів стоїть в цей момент переді мною – прекрасний... Поміж цих тюльпанів низькі, темно-червоні, правда повні, але пахнуть так, як ті давні, найпростіші, цього самого кольору. То є запах мого раннього дитинства, такі квітнули перед старим домом в Кальнику. Настурція має подвійний запах: солодко і м'яко пахнуть пластівці, усередині келиха підстерігає запах гіркий і перцевий. Навчив мене цього лише пізніше якийсь новеліст (йдеться, очевидно, про І. Буніна.- Л.Р.)... Настурції завжди було багато на Барбарувці, де мешкала моя тітка, тьотя Паулінка" (пригадалося власне дитинство, подвір'я бабусі, обсажене настурцією; до речі, це й улюблені квіти видатного польського поета-модерніста, ректора Львівського університету Яна Каспровича, які він увічнив у вірші:

Kwiaty nasturcji g?ste,
Nieugaszone rany,
Krwawym wie?cem opasuj?
Nasz domek drewniany.

Квіти настурції густо -
Незгоєні рани,
Кривавим вінком обвивають
Наш дім дерев'яний).

Українські спогади Івашкевича, пов'язані з квітами, – це спосіб пом'якшення гіркоти від старості, що невблаганно наближається. Меланхолію проминання посилюють і прекрасні, пов'язані з дитинством, українські пісні, одна із них "Журба" ("Стоїть гора високая...") Л. Глібова вмонтована у структуру оповіді: "До тебе, люба вишенько (?), ще вернеться весна, а молодість не вернеться, не вернеться вона"...

Доповідач акцентує на багатобарвності й життєдайності образу України в щоденниках польського митця, котрий живе полікультурністю України, відбитою навіть в мовно-стилістичних глибинах мемуариста: русизми й українізми, що передають найбільш оригінальне й виразне в цих мовах, відображають особливості того мовного середовища, у якому перебував митець ("пішки", "різати гопки" та ін.).

Україну Івашкевича литовський науковець досліджує згідно з теоретичними категоріями ностальгічної пам'яті. Цікавим є спостереження, що український дискурс у щоденнику письменника накладається на італійський. Обжитися в Сицилії допомогла Івашкевичеві Україна ("Італія функціонує притому як культурний поверхневий текст українського глибокого тексту"). Ледь окреслена ситуація, легкий поштовх можуть викликати яскраві українські асоціації: величезні і темні римські магазини нагадують давні магазини в Одесі, Єлисаветграді чи Києві, а сицилійський сад нагадує "найдавніші часи – Великдень у Кальнику – так, що плакати хочеться".

Крізь призму власної "українськості" Івашкевич оцінює естетичні захоплення К. Паустовського (можливо, дещо критично, але то вже тема іншої розмови).

Доповідь вельми зацікавила, оскільки мені доводиться викладати магістерський курс мемуарної літератури, а щоденникові записи Я. Івашкевича, котрі він вів упродовж усього життя, займають важливе місце в європейській мемуаристиці (однак, на думку доповідача, круглу дату – 120-річчя від дня народження польського письменника – обійшли в Литві мовчанкою). Крім того, впадала у вічі невідповідність обрання теми дослідження (воно могло по праву називатися "Україна у щоденниковому дискурсі Я. Івашкевича"): як щиро зізнався А. Баранов, вибираючи тему, хотів бодай у такий можливий спосіб підтримати Україну та її жителів у нелегкий час.

Моя поїздка до столиці Литви була викликана не лише бажанням узяти участь у престижному форумі, а й іще раз пройтися Шевченковими стежками в рік його ювілею.

Продовження конференції відбувалося на Борковщині, недалеко від Вільнюса, у музеї-садибі польсько-білоруського письменника,

перекладача, історика літератури Владислава Сирокомлі. Дорога пролягла повз собор Святої Анни (за легендою, цей храм настільки вразив свого часу Наполеона, що він зізнався: якби міг, то б на руках переніс його до Франції й поставив поруч із Нотр-Дам де Парі (Собор Паризької Богоматері). Тут, у храмі, юний Тарас спостерігав за молитвою Ядвіги (Дзюні) Гусиковської, у яку він закохався.

Цим шляхом із Гродна до віленської книгарні їздила Еліза Ожешко, а Юліуш Словацький (уродженець Кременця на Тернопільщині) прямував до своєї коханої Людвіги Снядецької...

Подорож до орендованого маєтку В. Сирокомлі була особливо знаковою для мене, адже він – перший перекладач на польську мову творів Т. Шевченка, котрий йому був дуже близьким в ідейно-естетичному плані. Російський письменник М. Лесков (у духовному формуванні його чималу роль зіграла українська культура, яку він спізнав за вісім років київського життя в юні роки), побувавши у Вільно незабаром після смерті Сирокомлі, писав, що на похованні "была почти вся Вильна", що "Сырокомлю знают, не только в Литве и Польше, но и вообще, во всех славянских землях, и где его знали, там его любили за его симпатический талант и неуклонно честное направление. Он никогда не искал ничьих милостей, и очень мало заботился, или, лучше сказать, совсем не заботился о своей репутации. Он не обладал искусством маскироваться, и не умел скрывать своих слабостей, которые, впрочем, не приносили никакого вреда никому, кроме самого покойного, много и много пострадавшего в своей жизни. Сколько я могу судить по слышимым теперь рассказам о Сырокомле, у него было очень много общего в характере и нраве с покойным Тарасом Григорьевичем Шевченко, но положение его в Вильне было гораздо тяжелее положения Шевченки в Петербурге".

У супроводі невтомного краєзнавця пана Юзека, учасники відвідали і славнозвісну Остру Брану – візитівку Вільнюса, оспівану Кобзарем у вірші "У Вільні, городі преславнім..." (про це святе місце згадає Тарас Григорович і в листі до Б. Залеського – польського і білоруського політичного діяча, журналіста, історика і художника, з яким у нього були найтепліші, дружні стосунки: "... вь одно прекрасное утро мы съ тобою молимся передь образомъ Божіей Матери Остробрамской. Вильно также дорого по воспоминаниямъ моему сердцу, какъ и твоєму"). І будівлю університету, де молодий Тарас брав майстер-класи в художника Яна Рустема. І недавно споруджений пам'ятник нашому національному генієві, біля підніжжя якого – свіжі квіти жовто-блакитного кольору на тлі осіннього багрянцю.

А ввечері були неквапливі розмови на літературні і не- теми за дружнім столом (із національними стравами і моїми улюбленими целелінами, родичами наших дерунів). І пісні, українські жартівливі, – "Ти ж мене підманула" в невідомому досі варіанті.

Покидаючи Вільнюс, тихий і замріяний, так хотілося відчутти подібний спокій і умиротвореність на рідній українській землі...

Одержано редакцією – 17.11.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.

Наталя КОВАЛЬ

**ТМЯНИЙ ПРОМІНЬ
(КІЛЬКА СЛІВ ПРО ЧИТАЦЬКУ РЕЦЕПЦІЮ
РОМАНУ "БІОГРАФІЯ ВИПАДКОВОГО ЧУДА"
ТАНІ МАЛЯРЧУК)**

Малярчук Т. Біографія випадкового чуда : роман / Тая Малярчук. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2012. – 240 с.

Від першого знайомства з творчістю Тані Малярчук була вражена її вмінням зазирнути до глибин жіночої душі і – що майже недосяжно – віднайти правильні слова, аби донести осягнуте до читача. Захопила її здатність чітко сформулювати, які ж думки загрузають у наших головах і що за почуття вирують десь там, у ділянці серця. Письменниця на правду розуміється на заплутаних процесах жіночої психіки. І я як звичайний читач отримую задоволення від текстів, у котрих так вдало вербалізовано жіночі відчуття, почування, почуття, чуття...

Проте Тая Малярчук – авторка непередбачувана. У кожній новій книзі її талант розкривається по-особливому, виявляє нові грані. Письменник і має унікати самоповторів, прагнути сказати нове слово й наважуватися на експерименти. Однак часто трапляється, що спроби новаторства виявляються недостатньо продуманими. Нещодавній роман Тані Малярчук "Біографія випадкового чуда" кардинально відрізняється від попередніх книг. У ньому значно поменшало внутрішнього життя героїв, акцент натомість перенесено на соціальну проблематику. Чи виграв від цього текст? Як на мене, ні. Твір здається дещо поверховим і якось надто по-дитячому наївним, а тому програє на тлі раніших книг авторки.